

„Egy időben, egy helyütt és egy személyben”

Ha színházban egyik színész a másiknak suttogva azt mondja, hogy „Kezdd el!”, szinte biztos, hogy (ma) minden néző az *előadás elkezdésére* gondol. Nem a dráma, a darabbeli történet, valami teremtett világban végbemenő majdani cselekmény elindítására, hanem magára az éppen abban a pillanatban zajló színházi eseményre. Merthogy maga a „színház a színházban” konvenciója mára túlságosan is... konvencionális lett. Visky András *Tanítványok* című drámája ugyan ezzel a felszólítással indul, de a szerző éppen hogy nem „színház a színházban” játékot teremt (arra majd később nagyon is visszatér, most mintegy csak szándékosan félrevezeti a nézőt), hanem *tényleg* magát a drámát kezdi el. Bele a közepébe.

De elkezdeni bármit, színházat főleg, vagy akár ezt az írást is, tudjuk, nagyon nehéz.

A kolozsvári előadásban tíz férfi ront be a vassüggöny mögötti színpadra, ahol színész és néző látszólag egy térben, de egymástól mégiscsak leválasztva ül. Az a színész, akinek az elkezdés feladata van kijelölve, mindjék közül a legkisebb, legfélénkebb, legtörékenyebb. Ahogy szabadkozni kezd, hogy de ő ugyan nincs felkészülve erre a fordulatra, a többiek azt mondják rá: „De hiszen téged jelölt ki, emlékszel. Azt mondta, te kőszikla vagy.” A tizenkét tanítvány közül a majdani Pétert, a kősziklát alakító színész (Galló Ernő) eddig a mondatig titokzatos, és törekényesége által „megbélyegzett” alak. Míg azt nem mondják rá - az ő legnagyobb csodálkozására -, hogy ő valóban kőszikla lenne. Mert amint kősziklává kellene válnia - egyébként az előadás ötödik percében járhatunk -, meg kellene pillantalnunk benne egy személyiséghasadást, ellentmondást: a kősziklát és a ho-

mokszemet, a végtelent és a pillanatot, nagyságot és kicsinységet, öröklétet és halandóságot. Visky darabja a bibliai tanítványok ősidőktől fogva létezett, Auschwitzon és bármilyen fogságokon átívelő úgynevezett barakkdrámája (l. Visky András esszéjét ebben a számban – szerk.) éppen ennek az emberi hasadásnak – a hősök és gyilkosok, üldözők és üldözöttek kettős-ségének, vagy éppen egységének a törésvonalait mutatja fel. Mint Örkény *Pisti*-mottójában:

„E kor nekünk szülők és megölők.
Tőle kaptuk, mint útravalót,
hogy lehessünk hősök és gyilkosok,
megbélyegzők és megbélyegzettek,
keveset tevők, nagyokat álmodók,
másokat mentők, magunkat pusztítók,
egy időben, egy helyütt és egy személyben:
ki merre fordul, aszerint.”

Irodalmi szempontból Visky egy már-már konceptuális anyagot mozgat, strukturál, mélyít, szó át meg át bibliai-irodalmi-színházi idézettel. Hogy mennyire dráma, az persze annak a kérdése, hogy ebben a poszt-dramatikusnak nevezett korban mit tekintünk annak, hiszen minden az és semmi sem az. A leírt darabban ezek a struktúrák világos kompozíciót, költői erejű szöveget hoznak létre, a színpadról azonban kevés drámai erővel sugárzó darabot látok, amelyben a gondolat gazdagsága, az ellentmondások mentén felragyogó igazságok sápatagok és nem kínálnak felismeréseket.

A darabbeli hasadást, meggyőződésemet, csak tizenegy nagy és hasadt, kettős lényű színészi személyiség viheti színre. Mint a darabhoz írott előszavában Tompa Gábor, egyébként az előadás rendezője is írja: ebben a darabban „nagy egyéniségek hívják magukkal a hallgatót”. Visky ugyanis nem karakterszerepeket ír, itt nem alakíthatóak figurák (bizonyos bohóc- vagy betétjelenetekben igen). Emberi lényekké lényegült ideák és konceptusok vannak. Éppen ezért a színpadon csak összetett, bonyolult és kettős természetű, ellentmondások mentén létező *személyiségek* tudnak, tudhatnak hitelt érdemlően megszólalni. A kolozsvári előadásban nincs tizenegy ilyen személyiség, akit a Mester magára hagyott volna: van, aki figurát próbál hozni (a börtön-jelenetben ez igen jól sikerül Molnár Leventének), van, akinek sem szegényes belső élete, sem színészi tudása nem elég a gondolatiság megszületéséhez (Buzási Andrásnak például), van, akinek titka nincs (Bíró Józsefnek, Orbán Attilának, Salat Lehelnek), és persze van, aki önmagából tudja előkeresni az ellenpontokat (az Alfeust alakító Dimény Áron a legizgalmasabb és legkiszámíthatatlanabb; a szerepen kitüremkedik a színész lefojtott, hullámzó, ellentmondásoktól gazdag lényé).

Tompa Gábor rendezése látszólag beemeli a nézőt a térbe, de tulajdonképpen távol is tartja tőle: kijelöli a szimbolikus, kereszt formájú játéktér, megemeli és el is tartja a nézőtől. Színészvezetése révén nem keres és nem kínál a néző számára azonosulási felületeket. A minimalista, de hangsúlyozottan színházilag megemelt tér (Carmencita Brojboiu munkája), az olykor stilizált játéktípus és a játék szerkesztése, amely nem személyiségek folyamatában, hanem egymástól elszakított jelenetek szigeteiben gondolkodik, mind az ellen szólnak, hogy az a metafizikai dráma eljuthasson a nézőhöz. Az emberi dimenziókat, személyiséget és személyességet lecserélő, helyettesítő teatralitás, a színpadi eszköztár mint közbeiktatott, a néző és a szöveg közé beékelte közvetítő nyelv inkább feltartóztatja a drámát a nézőhöz vezető útjában, ahelyett, hogy kezébe adná. A darab szétdarabolódik, és gyakran ki is hull a néző kezéből. Tompát a teatrális játékok, a Beckett-allúziók most is jobban foglalkoztatják, mint az emberi dimenziók. Kétségtelen, hogy az előadás legerősebb pontja a *Godot*-parafraíz bohóc-jelenete, a leggyengébbek pedig azok a monológok, homíliai, amelyeket a színészi személyiségek nem tudnak megszólaltatni.

Merthogy a Visky-daraboknak van egy különös paradoxonjuk. Hangsúlyozom, hogy irodalmi szempontból fajsúlyos és megformált anyagokról van szó, színházszerűségük számomra mégis igen kérdéses. Nem véletlen, hogy korábbi két darabja, a *Júlia* és a *Kaddis* monológ volt (vagy legalábbis ebben a formában került színpadra): nem a színpadi szituációk, hagyományos dramaturgiák, hanem egy költői textus áradása alakította őket. A *Kaddist* felolvasószínházban láthattam két éve, Kulka János egy széken ülve, kezében a szövegkönyvvel „mondta el” a darabot. Közvetlen, érzékiszellemi élmény volt. A Kulka-féle felolvasás azt bizonyítja, hogy (bár belátom, kissé normatívan hangzik) Visky színházához semmi sem kell, csak a textus és a színész. A színész fizikailag hitelesíti a metafizikai drámát: összetett, gazdag személyisége és személyessége az ideát emberi alakká varázsolja. A teatralitás – bár nyilván egy felolvasószínházi estnek is megvan a maga lecsupaszított teatralitása – kerülőút, amelyet bejárva a színész nem biztos, hogy végül megérkezik a nézőhöz.

VISKY ANDRÁS: TANÍTVÁNYOK

KOLOZSVÁRI MAGYAR ÁLLAMI SZÍNHÁZ

Rendező: TOMPA Gábor

Dramaturg: VISKY András

Színészek: SALAT Lehel, DIMÉNY Áron, ORBÁN Attila, BUZÁSI András,

FOGARASI Alpár, LACZKÓ VASS Róbert, BOGDÁN Zsolt, MOLNÁR Levente,

GALLÓ Ernő, SINKÓ Ferenc, BÍRÓ József, HATHÁZI András

Díszlettervező: Carmencita BROJBOIU

Jelmeztervező: Carmencita BROJBOIU